

МИГРАЦИЯ И КУЛТУРНО РАЗНООБРАЗИЕ[1]

ТАНЯ НЕДЕЛЧЕВА

Институт по философия и социология, БАН

inadim@dir.bg

MIGRATION AND CULTURAL DIVERSITY

TANYA NEDELICHEVA

Institute of Philosophy and Sociology, BAS

Abstract

Recent developments in refugee (immigrant) related issues have raised the issue of cultural diversity again. And more precisely the question - a curse or a resource is cultural diversity, because immigrants, among all other aspects, carry different cultures for the host country. Modern social thinkers are increasingly recognizing the growing importance of culture to the world economy and the international order, that is, “the world is entering a period of 'clash of civilizations' and the basic self-determination of people will not be ideological, as in the Cold War, but culturally.” (Fukuyama, 1997: 16)

Keywords: refugees, migration, immigrants, cultural diversity

Събитията през последните годни, свързани с бежанците (имигрантите), поставиха отново въпроса за културното разнообразие. И по-точно въпроса – проклетие или ресурс е културното разнообразие, защото имигрантите, освен всички други аспекти, са носители на нова култура за приемащата страна.

Съвременните социални мислители все по-често отбелязват нарасналото значение на културата за световната икономика и международния ред. Според Франсис Фукуяма “нарастващото значение на културата за световния ред е толкова голямо, ...че Самюел Хънтингтън формулира твърдението си, че светът навлиза в период на “сблъсък на цивилизациите” и основното самоопределение на хората няма да е идеологическо, както по време на студената война, а културно.” (Фукуяма 1997: 16). Даниел Бел има един

Етически изследвания (ISSN 2534-8434), бр. 5, кн. 2/2020

характерен термин – разбягване на сферите, с който описва увеличаващата се тежест на културата в съвременното модерно общество. С това той подчертава не само еманципацията на културните отношения и тяхната относително самостоятелна роля и функции в обществото, но и тенденцията за тяхното доминиране в определено време и в определени структурни взаимодействия. В техноикономическата сфера цари технократизъм. Централният принцип на политическата система е легитимността. Сферата на културата е другият основен сегмент от обществената структура, която има собствен ритъм и иманентни закономерности. Както отбелязва Терънс Игълтън, ако навремето културата е била възприемана като съюзник на търговията, сега двете са все по-противопоставени (Игълтън 2003: 21). Културата е светът на символните форми, на експресивния патос, т.е. на онези прояви, които се стремят да изследват и да изразяват смисловата страна на човешкото съществуване в някаква релефност на въображението. Модалностите на културата са няколко и те произтичат от екзистенциалните ситуации, с които се сблъскват човешките същества в хода на историческото време според природата на съзнанието: как човек възприема смъртта, природата на трагедията и характера на героизма, определението за лоялност и дълг, спасението на душата, смисъла на любовта и саможертвата, разбирането за страданието, борбата между животинското и човешкото и други. Исторически културата се пронизва от религията. В тези различни разбягващи се сфери, подчертава Бел, има различен вектор на движение към бъдещето. Например в техноикономическия ред преобладава линейното развитие, защото тук принципът е замяната на едни техноструктури и организационни принципи с други, по-ефективни. Това е и просвещенското разбиране на прогреса – линейна експоненциална права. В културната сфера нещата са по-различни. Тук развитието не е линейно и няма определен принцип, чрез който да се дефинира промяната. Онова, което се “ражда” в рамките на културата изобщо, се включва в общия резервоар на формите и символите, родени от търсенето на отговор на въпросите за страданието на човешките същества. (Бел, 2001: 54).

Причините за изтласкването на културния фактор като доминиращ са различни. В изпълнените с напрежение погранични ситуации (Ясперс) сме изправени пред екзистенциални кризи и колапси, осъзнаване или преинтерпретиране на миналото, традициите, постиженията и търсим в миналото спасителни рецепти за бъдещето. Йохан

Хойзинха казва: “животът стана прекалено лек. Моралните мускули на човека се оказаха недостатъчно силни, за да издържат бремето на това изобилие.” (Хойзинха 1982: 294, 295). Обществото става все по-богато, по-могъщо, но това е за сметка на индивида, който е потиснат. “Хората разпознават себе си в своите стоки; те намират душите си в своя автомобил, хай-фи уредба, дом, построен на различни нива, кухненски уреди. Самият механизъм, който свързва индивидите с неговото общество, се е променил, а обществената власт се уповава на новите потребности, които е създала.” ... “По такъв начин се появява образецът на едномерното мислене и поведение, при което онези идеи, стремежи и цели, които по своето съдържание преминават отвъд установения дискурсивен и дейностен свят, биват или пропъдени или редуцирани до езика на този свят” (Маркузе, 1997: 27). У. Бек подчертава и една много важна особеност на рисковата епоха, която е глобална, индивидуалистична и “много по-морална”. Става дума за това, че индивидуализацията не е пазарен индивидуализъм, нито тачеризъм, нито нарцистичното изтъкване на Аз-а. Индивидуализацията е структурно понятие и “предполага колективен стил на живот” (Бек, 2001: 19).

Питирим Сорокин в книгата си “Социална и културна динамика” също вижда интегрирането на културата от различните типове манталитети, които пронизват всички аспекти на даденото общество. Според него съвременното общество, ориентирано към техниката и стремежа за задоволяване на най-разнообразни потребности, е в този смисъл емпирично, хедонистично и екстровертно. Според Бел през XX в. започва разминаването на социалната структура и културата. Първата е подчинена на рационалността и съответно на ефективността, а втората акцентира върху Аз-а като двигател на културните процеси, където съществува непрекъснат стремеж към откриване на нова сетивност, форми, символи, артефакти. И Хабермас подчертава процеса на еманципация на културата от социалната структура и “радикалното разминаване между култура и социална структура” – колкото по-добре болшинството от хората са интегрирани чрез наличните социални структури и институции, толкова по-незначими са културните фактори за социалната промяна. Днес “не остава място за политика извън културната практика или за политическа солидарност извън партикуларизма на културните различия” (Игълтън, 2003: 62). А според Бек дори рухването на Източния блок е резултат от културната глобализация (Бек 2002: 109).

“Така нашата култура осъществява една безпрецедентна мисия: тя е официално, непрестанно търсене на нова сетивност.” (Бел, 1994: 80). Мигрантите са шанс за развитието на културното разнообразие, защото те внасят “нова сетивност”.

Политическите елити на основните държави от ЕС говорят за ползата от културен плурализъм. Приемат се редица документи, в които се защитава културното многообразие... Например на среща на 15, 16, 17 юни 2000 г. във Версай се приема “Харта за културната идентичност и правото на културно многообразие”. В тази “Прокламация от Версай” за културната идентичност и правата на културно многообразие се казва следното: 1. Културната идентичност е всеобща принадлежност на членовете на една общност или нация и представлява основен фундамент за техния демократичен избор. 2. Всяка култура е единствена и незаменима. Тя не може да бъде забранявана или жертвана в полза на друга култура. 3. Правото на културна идентичност на индивидите и на народите е Човешко Право. То е неотчуждимо и неотменимо. Държавите и правителствата са гаранتي за това право. 4. Изразяването на културните различия е елемент от развитието на всички общности и на тяхната солидарност. 5. Правото на културно многообразие почива именно върху правото на свобода на изразяване. То може да бъде потърсено от всеки гражданин. 6. Държавите и правителствата са гаранتي, в национален и интернационален план, за зачитането на културното многообразие, гаранция за съвместното съществуване на всички култури...” (Демократичен преглед, книга 46, пролет 2001). Например в Конвенцията за съхранение и поощряване на ранообразните форми на културно самоизразяване, приета от Генералната конференция на ООН на 20 октомври 2005 г. в Париж, се изтъква, че културното разнообразие е неотменима черта на човечеството, което трябва да се пази, съхранява и развива и че то, развивано в условията на демокрация, търпимост, социална справедливост и взаимно уважение между народите и културите, е необходимо за осигуряване на мира и безопасността на местно, национално и международно ниво.

Но днес сме свидетели на изграждане на стени пред нахлуването на хора с друга културна специфика, на приемане на документи и норми, чрез които се налага ограничение на имиграцията.

Преди няколко десетилетия много активно в средствата за масова информация и в публикациите на хуманитари и обществоведи активно се тематизират въпросите за толерантността, за приемането на другия, за културното разнообразие. Възражда се идеята на Просвещението като възможност за всички хора да станат зрели, стига да възприемат истините на разума. Така фактически се имплицира елиминирането на разнообразието от култури и се акцентира върху норматива на рационалността, която е условие за пълнолетие. Но това е позиция, която изключва диалога, защото пренебрегва всякакви други начини на човешко съществуване. Именно от рационализма на Просвещението следват колониалните и расистки концепции, които обявяват човешки общности за не-човеци или за по-малко човеци. Ето защо Адорно и Хоркхаймер характеризират фашизма като страх на Просвещението от Другостта.

Държавната политика към културното многообразие може да се реализира по различен начин. Например може да се поддържа културното еднообразие и в публичната, и в частната сфера. Типичен пример са френските републиканци, които игнорират етническите, расовите, езиковите и конфесионалните различия с цел създаването на единна френска нация. Възможен е и другият вариант – разнообразие в публичната сфера и еднообразие в частната. В САЩ до отмяната на расовата сегрегация публичната сфера е основана на принципа на разнообразието – чернокожите живеят паралелно с белите и така образуват свое общество, докато в частния живот се налага един американски начин на живеене. Възможна е и друга държавна стратегия – поддържане на разнообразие в двете сфери. Такъв е моделът на апартейда (ЮАР до 90-те години на XX в.), а също в смекчена форма и моделът на колониализма. В този случай членовете на различни общности са принудени по различен начин да се държат в публичната сфера. Четвъртата възможност е държавата да поддържа еднообразие в публичната и разнообразие в частната сфера. Така трябва да изглежда животът на хората в условията на либералната демокрация. В публичната сфера всички са еднакви като граждани, докато в частната сфера е валиден принципът “нека да цъфтят 100 цветя”. Всеки сам определя мярката на своята самобитност. Държавата няма право да се меси в избора на идентичност на отделните граждани.

Ако се разгледа културното многообразие в по-голям мащаб може да се каже, че домодерните империи са относително индиферентни към културното разнообразие.

Централната власт позволява на населението от перифериите да водят същия начин на живот, който са водили до включването им в империята, да използват родния език, да практикуват религия, която се различава от официално доминиращата. Това е възможно при условие, че се плащат данъците и се демонстрира политическа лоялност. Но модерните национални държави са репресивни към културното разнообразие, защото като водещ идеал е културната еднородност. Съвременните държави обаче от Европа и Северна Америка нормативно организират социалния ред в съответствие с императивите на толерантността. Но реално ситуацията сякаш има други измерения. Какво се случва през последните години с т.нар. бежанска криза. Сякаш отново се възстановяват стари стереотипи, характерни за времето от образуването на националните държави – акценти върху общите характеристики на общностите и страх от навлизането на хора с друга етническа и културна специфика. На практика се говори за европейски ценности, за права на човека, за възможности на либералната демокрация, а фактически започват да се градят огради, стени, да се измислят нормативи, с които да се ограничи и затрудни движението на бежанци към големите европейски държави. Фактически на практика се оказва, че либералната демокрация е репресивна. Бежанецът не е вече ценност, не толкова защото е заплаха за работните места, а защото е носител на друга култура, което означава, че наличната култура на мнозинството ще бъде “нарушена”, накърнена, минимизирана. В бежанеца се вижда врага, носител на атентати, на джихад, на етнически и религиозни конфликти, но не и тъжните и страдащи очи на майките, на плачещите деца. В много от коментарите по повод на т.нар. бежанска криза фактически имплицитно се изхожда от това, че чистотата на доминиращата културна специфика ще бъде “разводнена”. И изведнъж се разбира, че либерално-демократично устроените държави произвеждат системно механизма за етническо и национално изключване.

Вижда се, че всяка ценност, свързана с правата на личността, с изконните норми на демократично управление показват дефицити, несъвместимост с културното своеобразие. Реалните стремежи на европейската политика спрямо имигрантите е запазването на наличното културно разнообразие. Актуализират се теории, че всяка истинска демокрация може да се изгражда само при условие, че има определена степен на еднородност, хомогенност, което означава, че всяка “добавка”, която не съдейства за тази социална среда, не съдейства и за установяването на демократичен социален ред.

Демокрацията се свързва с идентичността, разбираана и в правен, и в културен смисъл. Културно тъждество има, когато всички членове на определено държавно устройство споделят една система от вярвания, обичаи, образци на поведение. С други думи членовете на обществото са длъжни да образуват (културно) съобщество. В противен случай възниква слоесто общество, разделено общество, което е квазиобщество, състоящо се от няколко подобщества. Именно тази ситуация ражда съвременния национализъм с всичките му модификации – расизъм, ксенофобия, антисемитизъм и т.н. Така се оказва, че либерално демократичното управление не може да понесе увеличаване на културното разнообразие. Модерните държави-нации се отличават от домодерните империи с това, че не търпят нови културни различия. Сякаш се повтаря ситуацията от началото на ХХ в., когато редица образовани американци са притеснени за качеството на нацията. Миграционният поток към страната кара много американци да се чувстват заплашени, че бъдещето на собствената им нация вече не им принадлежи. Започва разрастване на евгеничните теории и практики. Тя става академична дисциплина в много колежи и университети. Изследванията по евгеника получават финансиране от много източници. През 1894 г. се основава Лига за ограничаване на имиграцията, с което се забранява влизането в Америка на определени лица от определена раса и се изисква тест за грамотност на имигрантите. През 1910 г. се открива Служба за евгенична регистрация, която през следващите тридесет години събира данни за американски семейства и групи от различни раси и осигурява “научна” информация на частни лица и организации, посветили усилията си на подобряването на “народа”, т.е. на средната класа от бели американци. Давънпорт и неговите последователи правят извода, че множество черти – от физически и психически като епилепсията до поведенски като склонност към престъпност и алкохолизъм – са наследствени и че различните раси споделят определени наследствени характеристики. Според него “средиземноморската кръв” ще промени американското население “по-тъмно като цвят на кожата, по-ниско на ръст, по-непостоянно по нрав ..., по-податливо на престъпления като кражба, отвличане на деца, физическо насилие, убийство, изнасилване и неморално сексуално поведение”. Видни публични фигури като Теодор Рузвелт, президентът на Харвардския университет Чарлс Уилям Елиът и свещеникът Хари Емърсън Фосдик (най-популярният проповедник по това време) с ентузиазъм прегръщат евгеничната кауза. Освен стимулирането на

стерилизацията, евгеничното движение се отнася благосклонно към ограничаването на имиграцията на “низши раси” в страната. Един автор пише: “Същите мотиви, които ни карат да изолираме престъпниците и умствено недоразвитите и по този начин да предотвратяваме възпроизводството им, важат и при недопускането зад границите ни на индивиди, чието умножаване би влошило средните показатели на народа ни” (Джонсън 2011). Популярни книги като “Залезът на великата раса” (1911) на Медисън Грант и “Надигащата се вълна на цветнокожите срещу господството на белите” (1920) на Лотъръп Стодарт, възхваляват “северната” психика, характер и цивилизация. Подобни митологии, заедно с псевдонауката евгеника през 1921 и 1924 г., дават ход на съответни действия в Конгреса на САЩ. Законът за имиграцията от 1924 г. (в сила от 1 юли 1929 г.) строго ограничава влизането в страната на представители на европейската раса, произхождащи от Югоизточна Европа и напълно забранява влизането на хора, които произхождат от Далечния изток. Въпреки че расизмът на евгениците е насочен предимно към “ориенталския” и “средиземноморския” расов тип, те, както и повечето бели американци, чието отношение към негрите е белязано от дълбоки предразсъдъци, са убедени, че тяхната по-низша природа няма нужда да бъде доказвана научно. В резултат от това повече от половината щати приемат закони срещу смесването на расите чрез забрана за брак между представители на европейската раса и лица с известен процент негърска кръв, защото трябва да се запази “превъзходството на белите”. На някои места тези закони важат чак до 1967 г., когато Върховният съд ги отменя. И други форми на расова сегрегация целят предпазването на северната кръв от “зарази”. Можем да ги открием в сферата на образованието, армията, транспорта, жилищното настаняване и т.н. От 1924 г. действа закон за имиграцията, с който се ограничава влизането на имигранти от нисша раса от източна и южна Европа (Джонсън 2011).

Т.нар. социалистическа държава се опитва по друг начин да създаде нужната хомогенизация на обществото, за да се съхранява определен социален ред. Като че ли цялото население на страната изпитва върху себе си мощното унифициращо въздействие на социалистическата култура и социалистическия начин на живот. Но ако за градското население се постига определена хомогенизация на публичната и частна сфера, то при селското население нещата са по-сложни. Тази политика служи на две несъвместими цели: от една страна, формирането на свръхетническа общност (“новата историческа

общност на социалистическия човек), а от друга страна, укрепване и развитие на (етно)нацията. Тя едновременно способства и за хомогенизацията на населението, и за неговата сегрегация. Населението на селската периферия в по-малка степен е подложено на въздействието на социалистическите социокултурни стандарти отколкото селското население от центъра. Но формирането на еднообразна публична сфера се възпрепятства от редица фактори. Например, създаването на привилегирован статус на определена религия на дадена територия, възстановяване на определени етнически традиции и др. Що се касае за частната сфера в съвременните общества хомогенизиращото въздействие на държавата се сменя с това на пазара. Защото навсякъде заедно с разпространението на капитализма се разпространява културата на потреблението, която по дефиниция е унифицираща.

На Мануел Кастел принадлежи важно наблюдение. Ако през XIX и първата половина на XX в. големите държави се състоят от националистичен елит и относително индиферентни към национализма маси, то през последната трета на XX в. нагласата напълно се променя – националистични са маси и космополитични са елитите. Елитите са станали привърженици на мултикултурализма, постнационализма и космополитизма, а масите са склонни към национализъм в широкия смисъл на думата.

Културните различия между съсловията е залог за устойчивостта на подобни държави. Понякога тези различия са толкова дълбоки, че носят псевдоетнически характер: индивидите, които от “етническа” гледна точка принадлежат на един и същи народ, принадлежат на различни култури. Те водят различен начин на живот, придържат се към различни обичаи, различно се обличат, с различни неща се хранят. Макс Вебер пръв обръща внимание на това, че междусловните различия в традиционните общества се проявяват като псевдоетнически различия.

Засегнатите проблеми имат две измерения – нормативно и политическо. Нормативното е свързано с проблема за обосноваване на необходимостта от търпимост към различията, принесени от мигрантите. Защо всъщност тези различия трябва да се “толерират”? И дори философите да намират аргументи в полза на отказа от асимилационизма, обикновените хора не са склонни да се присъединят към него. Увереността в културно-символичното господство е условие за психологичен комфорт, а усещането за загуба на това господство е източник на дискомфорт. Границите не само

се конституират от различията, но те конституират различията. Различията между групите хора могат да бъдат в “обективистки” термини, т.е. много големи, но при все това не играят особено съществена роля в социалното взаимодействие. И напротив – различията могат да бъдат едва уловими (форма на носа, лек акцент), но да влияят съществено върху характера на социалната комуникация. Границите между “ние” и “те” са социални. Те могат да имат юридически, статусен, но и символен характер. Наличието на символни граници постоянно се усеща във взаимодействието на хората. Това служи като маркер на символните граници между “нас” и “другите” в различни конкретни случаи. А какво служи като такива маркери в съвременните индустриално развити страни, които приемат имигранти? Налице са две основания за прокарване на граница между приемащите и мигрантите: езикът и религията. Например основен проблем в американските обществени дебати е “нашествието” на испаноезичните мигранти от Мексико и Южна Америка, докато в европейските е “нашествието” на мюсюлманите. В американския случай Другият е този, който не приема хегемонията на английския език. Те имат смелостта да настояват за присъствие в публичната сфера на испанския език. В европейския случай Другият е този, който не приема хегемонията на секуларната (постхристиянска) култура. Другите са тези, които имат смелостта да настояват за присъствието на исляма в публичната сфера.

Вариантите на границите между местните и пристигащите могат да бъдат в различна конфигурация. Ако се пресичат, това се реализира предимно на индивидуална основа. Конкретният човек след определени усилия формира черти, които му позволяват да се отделя от етнохарактеристиките на приемащото население. Представителят на мигрантите, който успешно се адаптира към новата социална и културна среда, има две възможности: или да се насочи към пълна асимилация, или да е на границата на две културни сфери като използва знанието на двата езика за успешна кариера. Освен това границите между местните и пристигащите могат да се размиват. Това става на колективна основа. По време на комуникацията между приемащия колектив и колектива на мигрантите се формират социокултурни признаци, общи и за двете страни. Размиването на границите между общностите способства за билингвизма. Например, в южните щати на САЩ не само мексиканските мигранти учат английски, но и американците, заети с малък и среден бизнес, учат испански. В младежката субкултура,

развиваща се в мегаполисите на днешна Германия, е характерен турско-немски рап. Той се изпълнява частично на немски, частично на турски. Наистина в дадения случай не става дума за това, че местното население изучава езика на мигрантите. Но жаргонът, формирал се в немска среда и по-специално при изпълнител на рап, силно се отличава от кодифицирания немски език.

Друг вариант е когато културни елементи между местните и пристигащите могат да се смесват в едно или друго направление. Този процес е свързан с опита за “предефиниране” на националната идентичност – както от националистите и от културните фундаменталисти, от една страна, така и от проимигрантските активисти, от друга. Например: националистите, представящи местното население, поставят на преден план въпроса за размиване на “етнокултурното ядро” на нацията (присвоявайки си монопола върху дефинирането му). Противостоят им обществените активисти, говорещи от името на мигрантите, които могат да бъдат или от мигрантската среда, или са представители на местните правозащитници.

Какво е отношението между културното разнообразие и т.нар. социален капитал. При какви условия разнообразието става капитал? Какво е необходимо за да стане саморазрастващ се ресурс. Ако културният капитал е преди всичко образование, обучение и способност за обучение, то социалният капитал е това, което пречатства културното разнообразие. Общественото доверие между хората не се увеличава, а намалява сякаш пропорционално на нарастването на културното разнообразие. Миграцията и свързаното с нея културно многообразие по-скоро разрушава социалния капитал, а не го доразвива. Но подобна ситуация е валидна в краткосрочна перспектива, докато в дългосрочна се формират нови форми на солидарност, които преодоляват етническите, конфесионалните, расовите, езиковите граници. Тази ситуация много категорично се потвърждава от резултатите от интервютата и фокус групите от емпиричното социологическо изследване “Бежанците в представите на българите – страхове, разбиране и съпричастност”, проведено през периода 2018 г. и началото на 2019 г. Отношението на голяма част от българите към бежанците се е променило като страховете прерастват в състрадание, готовност за помощ, приемане и рационално

осмисляне на ситуацията. Този процес започва от 2017 г. Особено добре са приети сирийските бежанци, с които местните хора често стават приятели.

Отговорите на няколко централни въпроси в интервютата и фокус групите бележат отваряне и израстване на българските граждани: “Хора като всички нас; хора, търсещи спасение; хора, към които ние трябва да се отнасяме като равнопоставени и ... всеки един от нас да помага с всичко, с което разполага.”, “Човечни, добри, общителни.”, “Имам много приятели сред тях. ... Не харесвам публичната информация (за бежанците-ТН) и не съм съгласна напълно с нея...”

А на въпроса “Съгласни ли сте бежанци да се заселят трайно/постоянно в селището, в което живеете?” жител на гр. Харманли отговаря: “Като си работят и са добри хора, какво могат да направят. Аз не се притеснявам от тях. Влизала съм в лагера и вечер, но не се притеснявам... На мен са ми идвали на гости сирийци...”. Българите, установили близък контакт с бежанците, споделят, че те са работливи и умни хора. Общото впечатление за тях е, че са богати хора от богатата държава, които са оставили собствеността си и домовете си, за да търсят спасение за себе си и за семействата си.

Хората с ежедневен контакт с бежанците споделят: те са “отрудени и хубави хора, дошли да търсят спасение”, “скромни и културни хора”, “честни, точни и откровени”. Местното население смята, че “(В селища) със смесено население трябва да се заселят, не трябва да се изолират и да се концентрират на едно място – например, както се говори, че Сакар ще бъде обезлюден и заселен с бежанци. Нека да има и българи, и роми и турци, да сме заедно...”

Особено важни за определяне на отношението на българите към бежанците са отговорите на въпроса “Бихте ли одобрили в училището/в класа, където учат Вашите деца/внуци да се учат бежанци? Защо? Бихте ли одобрили Вашите деца/внуци да имат приятели бежанци? Защо? Бихте ли одобрили Вашите деца/внуци да се омъжат/оженят за бежанец? Защо?” А те звучат така: “Да! В това училище учеше едно бежанче – дете от Сомалия, на което бях настойник. То завърши 11 и 12 клас. Когато моят син тръгна в предучилищна, сомалийското дете отиде да го посети, а госпожата се стряска и пита сина ми: “Ти познаваш ли го?”, а синът ми отговорил: “Да, това е батко ми!”. Жената продължава: “Съгласна съм синовете ми да се оженят за бежанци, защо да не съм съгласна?!”

Най-общо може да се каже, че българите стават толерантни към мигрантите, въпреки страха. Негативните представи са предимно на хора, които нямат пряк контакт с бежанци, дори и да живеят в райони, населени с имигранти. Отрицателните нагласи се демонстрират в “разкази” за бежанците, в които тяхното поведение се определя като “нагло” и “нахално”. Съществена роля в процеса на изграждане на негативния образ играят медиите. Много ясно се открояват страховете на българските граждани и негативните им представи за бежанците в определянето им като гангстери, престъпници, терористи, джихадисти, манипулатори. Те са опасност за икономиката и за спокойствието в страната.

Бежанската криза, сблъсъкът на българския гражданин с чужденец, формирането на образа на този чужденец, предизвиква много промени в начина на възприемане на света и в българската национална идентичност, което най-общо може да се дефинира като преминаване от акценти върху националните символи към по-универсални ценности, т.е. преминаване от национална към културна идентичност. Това е тенденция, чиито мащаби се разрастват.

БЕЛЕЖКИ

[1] В статията са използвани резултати от емпиричното социологическо изследване по проект “Бежанците в представите на българите – страхове, разбиране и съпричастност”, финансиран от Фонд Научни изследвания към МОН, договор № ДН 15/3 от 17 декември 2017.

ЛИТЕРАТУРА

Бек, Д. (2001). *Световното рисково общество*. С., Обсидиан.

Бел, Д. (1994). *Културните противоречия на капитализма*. С., изд. “Народна култура”.

Джонсън, А. (2011). *Раждането на биоетиката*. С., изд. “Изток-Запад”.

Игълтън, Т. (2003). *Идеята за култура*. С., ИК “Критика и хуманизъм”.

Маркузе, Х. (1997). *Едномерният човек*. С., ИК “Христо Ботев”

Хойзинха, Й. (1982). *Ното Ludens*. С., изд. “Наука и изкуство”

Фукуяма, Фр. (1997). *Доверие. Новите основи на световния просперитет*. С., Рива.